

VERBIEN *LINKUTTAA*, *NILKUTTAA* JA *ONTUA* SEMANTTINEN TYÖNJAKO

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
11.1.2019

Venla Juntto

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen aihe	1
1.2. Aiempi tutkimus	1
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	3
2.1. Lähimerkityksisyys	3
2.2. Verbit kognitiivisessa semantiikassa	3
2.3. Liikeverbit	4
3. AINEISTO JA MENETELMÄ	6
3.1. Aineiston keräys ja rajaus	6
3.2. Menetelmä	6
4. ANALYYSI	10
4.1. Kehykseen liittyvä tieto	10
4.2. Hahmoon liittyvä tieto	12
4.2.1. <i>Linkuttaa</i>	12
4.2.2. <i>Nilkuttaa</i>	16
4.2.3. <i>Ontua</i>	19
4.3. Yhteenveto	22
5. PÄÄTÄNTÖ	25
LÄHTEET	27
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe

Tarkastelen kandidaatintutkielmassani verbien *linkuttaa*, *nilkuttaa* ja *ontua* merkityseroja. Tutkin sitä, millaisia eroja kielenkäyttäjät löytävät verbien väliltä sekä sitä, kuinka he käyttävät verbejä erilaisissa tilanteissa. Selvitän informanttien käsityksiä kyselylomakkeen avulla. Tutkimukseni kuuluu kognitiivisen semantiikan tutkimuspiiriin.

Tutkimuskysymyksiäni ovat

- mitä merkityseroja verbeistä voidaan löytää, ja
- esiintyvätkö verbit samankaltaisissa konteksteissa.

Omaan intuitiooni ja kokemuksiini perustuva hypoteesini on, että *ontua* kuvaa epätasaista ja vaikeaa kävelyä ylimalkaisemmin kuin kaksi muuta tutkimaani verbiä. *Nilkuttaa* linkittynee vahvasti jalkaterään sekä erityisesti nilkkaan ja niaavaan kävelytyyliin. *Linkuttaa* aktivoi lähes koko kehon, ja liikerata hahmottuu horisontaalisesti laajana. Käytän tutkimistani verbeistä nimitystä **ontumisverbit**, sillä intuitiioni mukaan nimenomaan *ontua* on skemaattisin verbeistä.

Aihe kiinnostaa minua, sillä olen erityisen kiinnostunut pienistä merkityseroista, joita ontumisverbien kaltaisissa liikeverbeissä on. Kielitieteellisestä näkökulmasta on mielenkiintoista, miten kielenkäyttäjät käsittelevät verbien merkityseroja: kuinka maallikot lajittelevat ja arvottavat lähimerkityksisiä verbejä? Semanttisesti verbeissä on eroja, mutta niitä ei ole tutkittu. On lisäksi tärkeää, että esimerkiksi potilas pystyy viestimään lääketieteen ammattilaiselle, millaisia haasteita liikkumisessa on. Verbejä käyttäessä olisi tärkeää, että kielenkäyttäjä osaa erotella verbien hienovaraisia eroja. Näin liikkeestä kommunikoiminen olisi mahdollisimman tehokasta ja informatiivista.

1.2. Aiempi tutkimus

Nimenomaan ontumisverbejä ei ole tutkittu aikaisemmin, mutta lähimerkityksisiä liikeverbejä on tutkittu semanttisesta näkökulmasta laajasti aikaisemmin. Esimerkiksi Jari Sivonen tutki suomen epäsuoraa reittiä ilmaisevia verbejä kognitiivisen semantiikan väitöskirjassaan *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa* (2005). Sivonen tutkii verbejä *kaarrella, kaartaa, kiemurrella, kierrellä, kiertää, koukata, luikerrella, luovia, mutkitella, puikkelehtia, pujotella, pyörtää, risteillä sahata ja sukkuloida* ja osoittaa verbien merkitysten eroavan toisistaan, mutta kuitenkin olevan yhteyksissä toisiinsa. Sivonen tutkii verbejä kognitiivisen kielitieteen näkövinkkelistä ja tarkastelee niitä tutkien verbien ilmaisemaa, epäsuoraa paikanmuutosta.

Marko Kantola tutkii lähimerkityksisiä verbejä samankaltaisesti kandidaatintutkielmissaan *Kolmenlaista komppia: verbien heilua, huojua ja keinua semantiikkaa populaarimusiikin kontekstissa* (2018). Kantola keräsi aineiston kyselylomakkeella musiikin harrastajilta ja lähestyy tutkimusongelmaansa kognitiivisesti.

Ulla Vanhatalon artikkeliväitöskirja *Kyselytestit synonymian selvittämisessä. Sanastotietoutta kielenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan* (2005) liittyy kyselytutkimusten käyttöön semanttisissa tutkimuksissa. Vanhatalo tutki muun muassa sitä, kuinka informantit hahmottavat synonymiaa ja sitä, kuinka kyselylomake toimii synonymian tunnistamisessa ja sen kuvailemisessa.

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1. Lähimerkityksisyys

Kielitoimiston sanakirja (KS 2018 s.v. *linkuttaa*; *nilkuttaa*; *ontua*) määrittelee tutkimukseni verbit seuraavasti:

linkuttaa: ontua, nilkuttaa

nilkuttaa: kulkea ontuen, ontua

ontua: kävellä epätasaisesti jnk. vammaan, kivun tms. Vuoksi, nilkuttaa, "linkuttaa", "linkata", "lenkata".

Kuv. jstak. huonosti toimivasta, epäonnistuneesta, epävarmasta

Kielitieteen ja käyttämäni teoreettisen kehyksen piirissä synonymiaa ei pidetä täysin mahdollisena: kahta erilaista kielimuotoa ei olisi olemassa, jos niillä ei olisi minkäänlaista eroa. Muotoeron katsotaan merkitsevän myös merkityksen eroavaisuutta (Huomo 2004: 601). Siispä sanoista, jotka ovat lähellä toistensa merkityksiä, kutsutaan lähimerkityksiksi. Niitä myös usein myös tarjotaan toistensa synonyymeiksi tai sanakirjaselityksiksi (Sivonen 2005: 513). Tieteen Termipankki (TTP 2018) määrittelee lähimerkityksisyyden niin, että sanat ovat merkitykseltään samankaltaisia, mutta ne eivät täysin korvaa toisiaan. Tutkimiani verbejäni voidaan kiistatta pitää lähimerkityksisinä: osa niistä esiintyy toistensa määritteinä, ja ne kaikki tarkoittavat jonkinlaista vaikeaa, epätasaista ja mahdollisesti jonkinlaisesta vammasta johtuvaa vaivalloista liikettä.

2.2. Verbit kognitiivisessa semantiikassa

Kognitiivinen semantiikka tarjoaa työkaluja, joilla voidaan tutkia kielen merkitystä. Kognitiivinen semantiikka keskittyy lähinnä käsiterakenteeseen ja sen prosessien pilkkomiseen. (Evans & Green 2006: 170) Verbien merkitys suomen kielessä on suuri, ja ne ovatkin esimerkiksi aina lauseiden ydinosia. Siksi ne ovat myös laajalti tutkittuja kielenyksiköitä. (Herlin & Kotila 2012: 8)

Tutkin verbejä kehyssemantiikan (*frame semantics*) avulla, jonka mukaan merkitys ja se, miten miellämme merkityksen, sisältää aina jonkinlaisen kehyksen siitä, mitä tiettyyn toimintoon sisältyy. Mitään kielenainesta ei voi tulkita ottamatta huomioon sen asiayhteyttä ja ympäristöä. Puhujat, puhetilanne ja esimerkiksi puhujien suhde toisiinsa vaikuttaa siihen, miten käsitteistämme kieltä. (Evans & Green 2006: 211) Semanttinen kehys on siis tällainen pinta, jolla tasolla jotain tapahtuu ja semanttiset hahmot ovat asioita tai olioita, jotka liittyvät tapahtumaan. (Fillmore 1977: 79–80, Thompson & Shibatani 27) Puhetilanne ja -tyyli siis määrittää sitä, miten me ymmärrämme kielenainesten merkityksen.

Kehyksenä voi toimia yksittäinen kokemus, toiminto tai asia, joka on selkeästi havaittavissa itsenäiseksi, prototyypiseksi tapahtumaksi. Kehyksen luonne vaihtelee yksilöllisesti, sillä se perustuu henkilökohtaiseen kokemukseen. (Västi 2012: 49) Ilmauksen merkitystä ja tarkoitusperää selvitetään kehyksen avulla: **kehys** on siis tausta, jota vasten merkitystä tarkastellaan. Varsinaisesti itse toimintoa ja sen piirteitä ja niihin liittyviä asioita kutsutaan **hahmoksi** (*profile*). (Västi 2012: 49–50)

2.3. Liikeverbit

Tutkimani verbit ovat kaikki liikeverbejä. Näin ollen ne ovat myös primääri-A-verbejä. Ne siis leksikalisoivat konkreettisia asiointiloja ja olioita, jotka osallistuvat liikkeeseen. (Pajunen 2001: 94) Tutkimukseni verbien tapauksissa pyrin selvittämään, minkälaista verbien kuvaama liike on sekä sitä, millainen liikkuva olio on ja vaikuttaako verbi siihen, millaisena kuulija käsittää olion. Primääri A-verbit voivat kuitenkin myös eriytyä tarkoittamaan abstrakteja asioita ja toimintoja (Pajunen 2001: 94). Esimerkiksi yksi tutkimistani verbeistä *ontua*: se voi tarkoittaa konkreettista, omavoimaista liikettä, mutta sen avulla voidaan kuvailla myös huonosti sujuvaa yhteistyötä, työskentelyä tai muuta abstraktia toimintaa. Sillä on siis niin fyysistä ja konkreettista liikettä kuvaava merkitys, mutta myös abstrahoitunut merkitys, joka ei kuvaa fyysistä liikettä.

Liikeverbi sisältää liikkeen ohella myös muuta tietoa liikkeen luonteesta, sen reitistä sekä oliosta, joka liikkuu. (Leino 2001: 39) Tutkimani verbit leksikalisoivat omavoimaista liikettä. Tutkin niitä myös lekseemilähtöisesti: mitä tietty verbi kuvaa? Liikeverbi kuvaa

prosessia, jossa liikkuvan olion ja esimerkiksi määränpään luonteet ja ominaisuudet vaihtelevat sen mukaan, mikä verbi on tarkastelun alaisena. (Sivonen 2005: 519)

Semanttisessa verbitutkimuksessa on lisäksi olennaista tutkia verbien **aktiivivyöhykeitä** (*active zones*). Aktiivivyöhyke tarkoittaa sitä osaa tai aluetta, joka liikkujan vartalosta tai hahmosta toimii aktiivisena osana liikkeessä. Liikeverbeissä usein vain tietty osa liikkuvan olion hahmosta on relevantti tietyn ilmauksen yhteydessä. (Evans 2016: 238) Esimerkiksi lauseissa *Pelaaja potkaisee palloa* ja *Pelaaja puskee palloa* verbien aktiivivyöhykkeet hahmottuvat melko erilaisiksi: ensimmäisessä kuvittelemme pelaajan käyttävän jalkaansa, kun taas *puskea*-verbi aktivoi mielikuvan, jossa pelaaja käyttää päätään jalkojen sijaan.

Merkitys on kuitenkin intersubjektiiivinen asia, eikä sitä voida aina erotella täydellisen objektiivisesti. Puhuja käyttää kieltä aina omasta elämästään poimimiensa kokemusten pohjalta, yksilöllisesti. Vaikka semanttista tutkimusta tehdäänkin kielitieteellistä teoriaa apuna käyttäen, merkityksen selvittämiseen yhdistyy aina myös tutkijan intuitio. (Sivonen 2005, 28–29) Liikkeen – ja etenkin tutkimieni ontumisverbien – liikkeen ja sen laadun kokeminen on yksilöllistä ja kokemusperäistä. Tutkin verbejä kuitenkin pyrkien mahdollisimman puhtaaseen objektiivisuuteen, ja käsittelen niitä edellä esittelemieni semantiikan työkalujen avulla.

3. AINEISTO JA MENETELMÄ

3.1. Aineiston keräys ja rajaus

Keräsin aineistoni 31.10.–1.11.2018 Webropol-alustalle luodun kyselylomakkeen (liite) avulla. Lomakkeen näköisversio on tutkielmani lopussa liitteenä. Levitin linkkiä kyselylomakkeeseen omassa Facebook-profilissani sekä julkisessa kielenkäyttöön ja kielioppiin keskittyvässä Yhdyssana on yhdyssana -ryhmässä. Ryhmä koostuu kielestä ainakin jossain määrin kiinnostuneista – niin maallikoista kuin kieliammattilaisistakin. Myös omassa Facebook-kaveripiirissäni on paljon kieliasiantuntijoita, mutta myös täysin muilla aloilla vaikuttavia.

Kyselylomakkeeni kerkesi kerätä vuorokaudessa 596 vastausta. Määrä yllätti, joten suljin nettilinkin jo ensimmäisen keräyspäivän jälkeen. Lomakkeita oli rajattava siten, että niiden käsittely olisi mahdollista. Kaikista vastauksista vain 77 oli miesten. Muunsukupuolisten tai sellaisten, jotka eivät sukupuoltaan paljastaneet, vastauksia oli 7 kappaletta. Näihin tulen viittaamaan jatkossa muunsukupuolisten vastauksina. Loput vastaajista olivat naisia.

Päätin ottaa mukaan kaikki miesten ja muunsukupuolisten vastaukset, sillä niitä oli määrällisesti nähden paljon vähemmän kuin naisten vastauksia. Naisten vastauksia karsin aikajärjestyksessä uusimmasta vanhimpaan siten, että valitsin mukaan 70 ensimmäistä sellaista lomaketta, joissa vastauksia oli perusteltu asiallisesti. Karsin pois myös sellaisia, joissa vastaaja kertoi, ettei tunne tutkimuksen verbejä ollenkaan. Käsittelen tutkimukseni 154 lomaketta. Rajattujen vastauslomakkeiden vastaajien ikäjakauma on 14–72, keskiarvoikä on noin 40,2 ja mediaani-ikä 39.

3.2. Menetelmä

Pyrin tekemään kyselylomakkeestani (liite) mahdollisimman nopeasti täytettävän, mikä varmasti osaltaan vaikutti siihen, että sain vastauksia runsaasti lyhyessä ajassa. Lisäksi panostin aikaa siihen, että lomakkeen täyttö olisi sujuvaa mobiiliversiossakin, sillä

Webropol ei muuta esimerkiksi monivalintakysymyksiäni 14 ja 17 sellaisenaan mobiiliversion.

Kyselylomakkeeni tähdellä merkityt kysymykset ovat pakollisia. Kyselyä ei siis pääse jatkamaan, ellei kysymyksiin vastaa jotakin. Vain tutkimuksen kannalta välttämättömät kysymykset ovat pakollisia. Vapaaehtoisia kysymyksiä ovat siis avoimet perustelu- tai täydennyskentät. Tällä halusin varmistaa sen, että kysely olisi mahdollisimman miellyttävä vastaajalle, eikä vastaaminen jäisi niin helposti kesken.

Lomakkeen ensimmäisiin tehtäviin 311 pyrin saamaan mahdollisimman suurta variaatiota siinä, millaisissa tilanteissa informanttien tulisi käyttää verbiä. Tehtävässä vastaajan tuli täyttää lause verbillä, joka tuntuu vastaajalle kaikista luontevimmalta. Halusin muun muassa sisällyttää nilkan (kysymys 10) ja polven (kysymys 6) jokseenkin samankaltaisissa lauseissa, sillä halusin selvittää, miten näiden kahden jalan suuren nivelen mainitseminen vaikuttaa verbin valintaan. Eroaako verbin kuvaama liike siis vammautuneen jalan osan mukaan?

Lisäksi halusin lomakkeeni alkuun yhden humoristisen, jopa lauseen liikkujaa halventavanakin pidettävän kysymyksen (kysymys 11). Tällä kysymyksellä selvitän sitä, kuinka vamman vakavuus tai sen vakavasti otettavuus vaikuttaa verbin valintaan. Halusin myös kohdan, jossa verbi on koloratiivirakenteen jälkiosana (kysymys 7). Tässä kohdassa lisäksi mainitaan, että liikkuminen on hidasta ja se tapahtuu apuvälineen avulla. Kohdan 7 kuvaama liike siis on myös vamman ja etenemisen kannalta melko hankalaa, joten kohtaan valikoitunut verbi todennäköisesti kuvaa vastaajan mielestä hidasta ja vaivalloista liikettä.

Lisäksi sisällytin täydennystehtävään kaksi kohtaa, joissa liikkuva olio on eläin. Kysymyksessä 4 on koira ja kysymyksessä 9 liikkuva eläin on hevonen. Muuttuko vastausten jakauma dramaattisesti, kun liikkujana onkin ihmisen sijaan nelijalkainen eläin? Lisäksi haluan selvittää, eroavatko vastauksien määrät myös eri eläinten välillä.

Kysymykset 5 ja 8 ovat tilanteita, jossa verbit eivät kuvaa konkreettista liikettä. Näissä kohdissa verbit sanallistavat abstraktia liikettä. Primääri-A-veille tyypillisesti nämä

ovat liikeverbejä, jotka kuvaavat fyysisen liikkeen lisäksi kuvainnollista liikettä, jota silmin ei välttämättä näe, joten tutkin myös sitä, mitä verbejä vastaajat suosivat tällaisissa kohdissa. Näin pyrin vastaamaan tutkimuskysymykseeni mahdollisimman kattavasti tutkimalla erilaisia konteksteja ja tilanteita, joissa tutkimani verbit esiintyvät.

Lomakkeen tehtävässä 12 vastaajan tuli järjestellä verbien liikkeet tasaisimmasta epätaisisimpaan. Pyrin tällä tehtävällä selvittämään vastaajien käsityksiä siitä, kuinka se vertailevat verbien ilmaisemaa liikettä. Mitä epätasaisemmaksi verbin liike on tehtävässä luokiteltu, sitä vakavampi vamma todennäköisesti on, ja samoin sitä suurempi ja epätasaisempi liikerata todennäköisesti on. Tällä kysymyksellä pyrin myös saamaan vastaajat ajattelemaan verbien liikkeitä niitä luokitellen ja arvioiden: vastatakseen kysymykseen on vastaajan vertailtava verbien liikkeitä keskenään. Kysymys sisältää avoimen kentän, jossa vastaajat saivat perustella, miten he päättivät järjestää verbien liikkeitä. Odotan tämän tuottavan vastauksia, joissa vastaajat kuvailevat, miten he arvottavat ja vertailevat liikkeitä.

Tutkimukseni verbien aktiivivyöhykkeitä pyrin selvittämään kyselylomakkeeni kysymyksissä 14–19. Kysymyksillä johdattelen vastaajia luokittelemaan ja kuvailemaan verbien liikettä ja aktiivivyöhykkeitä. Tehtävässä 14 on liuta ruumiinosia, joista vastaaja valitsee verbin liikkeeseen olennaisimmin liittyviä. Yksi vastausvaihtoehto on ”ei mikään näistä”. Kohdassa 15 vastaaja saa mainita jonkun muun, listasta puuttuvat ruumiinosan, joka liittyy verbin kuvaamaan liikkeeseen. Tehtävä 16 oli avoin tekstikenttä, jossa vastaaja saa perustella valintojaan omin sanoin.

Tehtävä 17 listaa adjektiiveja, joista vastaaja rastii ne, jotka kuvaavat verbiä. Vastaaja pystyy valitsemaan useita adjektiiveja tai vaihtoehdon ”ei mikään näistä”. Tehtävän Kohta 18 on avoin kenttä, jossa vastaajat saavat lisätä itse adjektiiveja, jotka kuvaavat verbin liikettä. Kohta 19 oli avoin perustelukenttä, joissa vastaajat avasivat sitä, millä perusteella valitsivat adjektiiveja.

Tehtävien 14–19 tarkoitus on kertoa konkreettisin perusteluin sekä verbien liikkeisiin liittyvien valintojen avulla sen, miten liikkeet ja niiden erot hahmotetaan. Kuinka liike näkyy ulospäin? Kuinka suurena verbien aktiivivyöhyke hahmottuu. Mahdollisuus lisätä omia adjektiiveja ja listasta puuttuvia ruumiinosia sekä vastauksien perustelumahdollisuudet

osoittautuivat tärkeäksi: vastaajat käyttivät avoimiakin tekstikenttiä kattavasti ja perustelivat vastauksiaan laajasti. Avoimista kentistä olen poiminut analyysilukuuni paljon esimerkkejä, joiden merkitys analyysini kannalta on ollut korvaamaton.

4. ANALYYSI

Tässä luvussa analysoin keräämiäni vastauksia. Ensin esittelen tehtäviin 311 saamieni vastausten jakauman prosenttiluvuin. Loput kyselylomakkeeni tehtävät 1219 ovat verbejä sekä niidenliikkeitä luonnehtivia, ja sain niihin runsaasti perusteltuja vastauksia. Tämän jälkeen käsitelen verbejä yksitellen informanttien vastausten avulla.

Tehtävän 12 eli verbien liikkeiden tasaisuusjärjestykseen sijoittelun tuloksia avaavien verbien analysoinnin yhteydessä alaluvuissa 4.2.1.4.2.3. Poimin tehtävän 13 avoimen kentän perustelusta kohtia, joita analysoin jokaisen verbin käsittelyn yhteydessä.

4.1. Kehykseen liittyvä tieto

Alla oleva Taulukko 1 osoittaa, miten lomakkeeni ensimmäisen kysymysten 311 vastaukset jakautuivat. Jokaisen kohdan suosituin verbi on lihavoitu.

TAULUKKO 1. Täydennystehtävien verbijakaumat.

	<i>linkuttaa</i>	<i>nilkuttaa</i>	<i>ontua</i>
3. Antti loukkasi jalkansa eilen. Nyt hän _____,	21,4 %	49,0 %	29,7 %
4. Musti _____. Meidän on lähdettävä eläinlääkärille.	13,7 %	30,3 %	56,0 %
5. Projektimme on lähtenyt _____ liikkeelle.	1,9 %	9,5 %	88,6 %
6. Jenna väänsi polvensa treeneissä, ja nyt hän joutuu _____.	26,3 %	22,8 %	50,9 %
7. Lähdetään vähän aikaisemmin, minä kun tulla _____ keppien varassa.	47,3 %	49,7 %	3,0 %
8. Perustelusi _____. En usko sinua.	0,0 %	1,9 %	98,1 %
9. Perälän tilan vanha tamma _____ niin pahasti, ettei siitä ole maatilan töihin.	14,5 %	22,7 %	62,8 %
10. Nilkkani nyrjähti viime viikolla, ja _____ vieläkin.	14,6 %	63,5 %	21,9 %
11. Onpa Jarmon meno epätasaista. Miksiköhän hän tällä kertaa _____...	30,9 %	49,2 %	19,9 %

Tehtävien 311 on tarkoitus kertoa, mitä verbin semanttiseen kehystietoon kuuluu. Tehtävien avulla siis etsin tutkimuskysymyksiini vastauksia selvittämällä, millaisissa konteksteissa verbit esiintyvät tai missä ne eivät tunnu esiintyvän.

Ensimmäinen täyttötehtävä, kysymys 3, oli tarkoituksella neutraali, eikä siinä mainita jalanosaa tarkemmin. Konteksti kertoo vain sen, että liikkujalla on jonkinlainen vamma, joka aiheuttaa muutoksen kävelyssä. Luvussa 4.2.2. käyn läpi *nilkuttaa*-verbiä, jonka informantit yhdistävät vahvasti nilkkaan ja jalkaterään. On odotettua, että asiayhteys, jossa puhutaan *jalasta* yleisesti, tuottaa paljon *nilkuttaa*-vastauksia. Jalan yksi tärkeimmistä nivelistä on nilkka, joka on myös melko tapaturma-altis. Tulos on kuitenkin yllättävä, sillä odotin, että *ontua* olisi saanut enemmän kannatusta, sillä se on muissa lomakkeeni tehtävissä osoittautunut hypoteesini mukaisesti skemaattisimmaksi ja yleisimmäksi.

Kysymyksessä 6 mainitaan polvi, ja tulokset muuttuvat: verrattuna neutraaliin kysymykseen 3. Kysymys 6 on kerännyt vähemmän *nilkuttaa*-vastauksia ja enemmän *ontua*-vastauksia. Kysymyksessä 10 mainitaan nivel nilkka, jossa liikkumista hankaloittava vamma on. Tällöin nousee nilkuttaminen taas selvään johtoon. Nilkka yhdistetään odotuksenmukaisesti nilkuttamiseen.

Eläinaiheiset täyttökysymykset 4 ja 9 tunnustelevat, kuinka informantit käyttävät verbejä, kun liikkeen suorittaja ei ole ihminen. Kun liikkuva olio on ihmisen sijaan koira, vain pieni osa 13,7 % vastaajista pitää linkuttamista luonnollisena ilmauksena. Kun liikkuva entiteetti on hevonen, *nilkuttaa* on saanut vähemmän vastauksia kuin koira käsittelevässä kysymyksessä: hevosen jalkoja ei todennäköisesti mielletä niin ihmismäisiksi, että nilkuttaa tuntuisi sopivalta. Koiria pidetäänkin usein jopa perheenjäsenenä, ja ne ovat ihmiselle usein läheisempiä kuin hevoset. *Ontua*-vaihtoehto kysymyksessä 9 jälleen kerran nousee suosituimmaksi sen yleisyyden ja niin kutsutun yleispätevyyden vuoksi. *Linkuttaa*-verbin voidaan ajatella siis koodaavan myös liikkujan ihmisyyttä liikkumisen tavan lisäksi. Tämä voi olla syy sille, ettei *linkuttaa* tule valituksi eläinaiheisissa konteksteissa yhtä usein kuin *nilkuttaa* ja *ontua*. Linkuttamisen kehukseen siis liittyy aina olennaisesti liikkujan hahmo, mutta myös tieto siitä, millainen liikkuja on.

Ontua-verbi on laajalti käytössä myös metaforisessa merkityksessä, eli silloin, kun mikään ei varsinaisesti liiku, vaan verbi kuvaa jonkin toiminnon huonoa, vaivalloista tai

nihkeää menestystä ja etenemistä. Kysymyksen 8 vastauksissa jopa 98 % vastaajista on samaa mieltä, ja he valitsisivat tilanteeseen verbin *ontua*. Yksikään tutkimuskyselyyn vastanneista ei käyttäisi verbiä *linkuttaa* tässä yhteydessä. Abstrakti asia ei siis tutkimustuloksieni mukaan voi linkuttaa eikä liioin nilkuttaakaan. *Nilkuttaa* keräsi hyvin vähän vastauksia: vain 3 vastaajaa, eli vain 1,9 % vastaajista käyttäisi sitä metaforista liikettä kuvaavana. Metaforisissa konteksteissa ontumisverbeistä todennäköisimmin siis käytetään verbiä *ontua*.

Kysymys 7 on sellainen, jossa koloratiivirakenne (*tulla linkutan/nilkutan/onnun*) vaikuttaa selvästi verbin valintaan. Koloratiivikonstruktio – eli A-infinitiivin ja sitä seuraavan deskriptiivisen verbin muodostama verbirakenne – ei toimi verbin *ontua* yhteydessä. Lisäksi lauseessa mainitaan apuväline (*kepit*). Koloratiivirakenteen ensimmäinen osa – tässä tehtävässä siis *tulla* – on usein suuntaa antava, liikkeen nimeävä verbi. (Hamunen, 109) Tällöin sitä seuraava verbi vain tarkentaa tai täsmentää liikkeen laatua. (Hamunen, 119) Kun *ontua* hahmottuu (informanttien mukaan, lisää verbistä 4.2.3.) yleismaailmallisempänä kuin *nilkuttaa* tai *linkuttaa*, ei se tule valituksi koloratiivirakenteen jälkiosaksi yhtä usein.

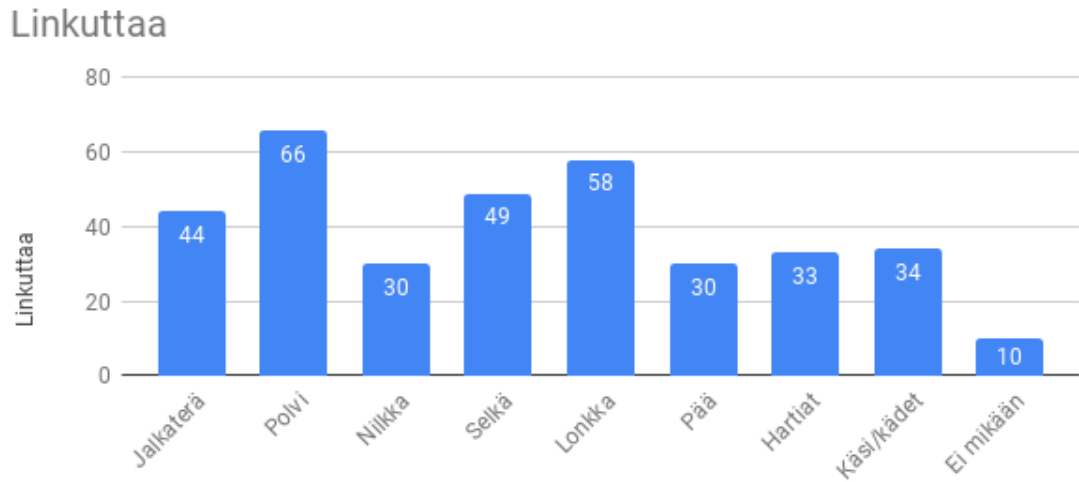
4.2. Hahmoon liittyvä tieto

Seuraavissa alaluvuissa 4.2.1.4.2.3. käyn läpi verbit yksi kerrallaan. Luonnehdin verbien kuvaamia liikkeitä ja siten niiden semanttiseen hahmoon liittyviä piirteitä sen perusteella, miten informantit ovat vastanneet kyselylomakkeeni viimeisiin kysymyksiin. Käytän erityisesti avoimien kenttien perusteluita, joissa vastaajat kuvailevat ajatusprosessejaan ja mielikuviaan omin sanoin. Alla esitän myös kyselylomakkeen kysymysten 3–6 vastausjakaumat pylväskuvioin.

4.2.1. *Linkuttaa*

Alla oleva kuvio 1 esittää kysymyksen 14 vastausjakauman *linkuttaa*-verbin osalta. Polvi on saanut kannatusta 66 vastauksen verran ja lonkka 58 vastauksen verran, ja ne ovatkin suosituimmat tämän verbin kohdalla. Myös jalkaterä ja selkä ovat tulleet valituiksi yli 40

kertaa. Lisäksi nilkka, pää, hartiat ja kädet ovat jokainen noin kolmenkymmenen vastauksen verran vastauksia.

KUVIO 1. Kysymyksen 14 vastausjakauma liittyen verbiin *linkuttaa*.

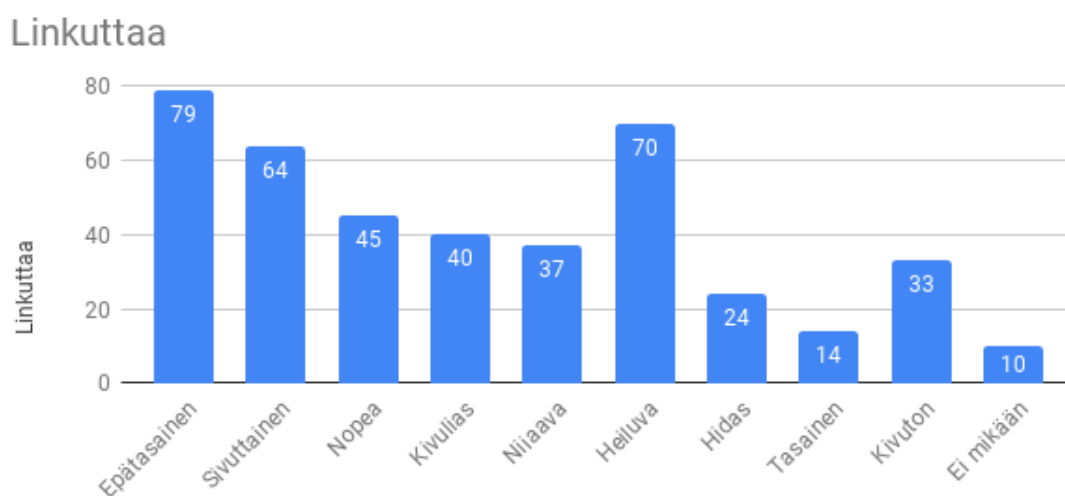
Verbi *linkuttaa* sijoitettiin tasaisuusjärjestyksessä verbikolmikun keskimmäiseksi. Suureksi yhtymäkohdaksi vastausten kesken nousi se, että verbin kuvaamaa liikettä pidettiin epätasaisena, heiluvana ja sivuttaisena ja ”epämääräisenä”.

- (1) ”Itselleni linkuttaminen on ”klinkkaamista”, eli kulkemista niin, ettei varaa jalalle painoa lähes ollenkaan. – –”
- (2) ”Holtitonta linkuttamista, ei pysty varata jalalle – –”
- (3) ”– –Linkutus hypähtelevää, jopa vinottaisliikettä, epämääräistä”
- (4) ”– – Linkuttamiseen voi johtaa esim. nilkan nivelsiteiden tai polven isompi vamma.”
- (5) ”Linkuttaminen on linkkuun menemistä. – –”
- (6) ”Mielestäni linkuttaa on sellaista, ettei jalalle voi juurikaan painoa laittaa. – –”
- (7) ”Linkuttaa voi tarkoittaa minulle jopa yhdellä jalalla pomppimista. – –”
- (8) ”– – Linkuttaminen sen sijaan vaikuttaa huomattavasti edellisiä epätasaisemmalta liikkeeltä, ja liike saattaa olla muodoltaan jotenkin epätavallista ja ”ihmeellistä. – –”
- (9) ”Linkuttamisen miellän usein apuvälineen kanssa tapahtuvaksi, jolloin liike on kohtuullisen tasaista. – –”

Yllä on kyselylomakkeen kysymyksestä 13 poimittuja avoimia perusteluita siitä, millä perustein *linkuttaa* on sijoitettu järjestetty epätasaisuusjärjestykseen. Vastaajat ovat luokitelleet verbejä muun muassa seuraavin perustein: jalalle painon varaaminen ja suoritettujen askelten tasaisuus (esimerkit (1), (2), (3), (6), (7)), vamman vakavuus (esimerkki

(4)), apuvälineen käyttö (esimerkki (9)) sekä vartalon epänormaali asento ja liike (esimerkit (2), (3), (7), (8)).

Kuvio 2 (alla) esittää tehtävän 17 vastauksen verbin *linkuttaa* osalta. Vastauksissa on melko epätasaista hajontaa, mutta selkeästi kolme suosituinta ovat suurta liikerataa kuvaavat vaihtoehdot epätasainen sivuttainen ja heiluva. Linkuttamista pidetään kaikista eniten epätasaisena 79:llä vastauksella. Liikettä pidetään myös heiluvana (70 vastausta) ja sivuttaisena (64 vastausta). Vähiten vastauksia on kerännyt *tasainen*, joka keräsi vain 14 vastausta.

KUVIO 2. Verbien liikettä kuvailevan tehtävän 17 vastausjakauma verbistä *linkuttaa*.

Verbin liikkeeseen liittyvät epäharmoniset, suuret ja heijavat liikkeet. Linkuttaminen poikkeaa tehtävien 14 ja 17 tulosten perusteella kaikista eniten ”normaalista” kävelyn liikeradasta. Lomakkeen (liite) kysymyksen 18 avoimissa perustelukentissä esiintyi *vaappuminen* kahdesti. Kielitoimiston sanakirja (KS 2018 s.v.) määrittelee verbin *vaappua* näin: liikkua puolelta toiselle kallistellen, heilua, huojua, keinua. Kaikenlainen vinoutta, vääntynyttä ja taittunutta liikettä ilmaiseva oli yhteistä lähes kaikissa *linkuttaa*-verbiä luonnehtivissa vastauksissa. Linkuttamisen kuvaillaan olevan ”linkkuun menemistä”, ”väärälläan olemista”, ”heilurimaisuutta” ja ”väärälläan olemista”. Kaikkia näitä yhdistää se, että ne kuvaavat jonkinlaisen sopusuhtaisuuden ja vartalon normaalina pidetyn liikeradan rikkoutumista tai raajojen epäharmoniaa. Tämä selittää myös liikkeen ”epämääräi-

senä” pitämisen: jos liike poikkeaa normaalina pidetystä liikeradasta ja siihen liittyy ylävartalon ja lonkan liike huomattavasti enemmän kuin normaaliin kävelyyn, näyttää liike erikoiselta.

Heilurimaisuutta perusteltiin vastauksissa muun muassa sillä, että jos alaraajoissa tai selässä on pysyvä vamma, kuluma tai piirre, voi ihmisen ominainen tapa liikkua olla heijaava ja huojuva. Myös jalkojen mahdollinen eripituisuus tai astumisen mahdottomuus esiintyi tehtävän 13 perusteluissa 9 kertaa. Näissä vastauksissa vastaaja oli sitä mieltä, että linkuttaessa painoa ei voi varata ollenkaan jalalle, jonka vuoksi eteneminen on heilurimaista, vaappuvaa ja epätasaista. Näistä yksi vastaaja kertoi olevansa sitä mieltä, että linkuttaminen vaatii aina apuvälineen, jonka vuoksi verbin liike hahmottuu heiluvana (esimerkki (9)). Tämä linkittyy myös siihen, että odotuksenmukaisesti linkuttaminen mielletään taittuvana – eli sitä myöten myös tietyllä tavalla heijaavana ja vaappuvana liikkeenä. Esimerkiksi perinteinen linkkuveitsi taittuu keskeltä kasaan ja on myös aukaistavissa uudelleen. Linkuttamista kuvaillaan saman kaltaisena, esim. ”*Linkuttaminen linkkuun menevää.*” –tyyppisiä luonnehdintoja esiintyi viidessä tehtävän 13 vastauksissa. Taittuva, linkkuun menevä ja heiluva liike yhdistyy myös apuvälineen käyttöön, kuten jo luvussa 4.1. ilmeni. Tämäkin on liikerataa ajatellen odotettavaa: esimerkiksi kävelykepin tai kyynärsauvojen avulla liikkujan on mahdollista nojata vahvasti johonkin suuntaan ja samanaikaisesti astua tai heilauttaa raajaansa eteenpäin. Kun liikettä toistaa, liike hahmottuu juuri edellä mainitun heijaavana, heiluvana ja taittuvana.

Kysymyksessä 14, joissa vastaajat valitsivat verbin kuvaamaan liikkeeseen olennaisimmin liittyviä ruumiinosia, eniten vastauksia keräsivät lonkka ja polvi. (ks. taulukko 3) Myös selkä sai selvästi enemmän vastauksia kuin muut ruumiinosat. Lisäksi hartiat olivat *linkuttaa* verbin kohdalla kohtuullisen valittu vaihtoehto, kun taas muiden verbien kohdalla se ei saanut osakseen juurikaan kannatusta. Lonkka on ihmiskehon keskeinen, saramainen suuri nivel, joka mahdollistaa edellä kuvatun kaltaista, linkkuveitsimäistä vartalon taittoliikettä. Verrattuna muiden tutkimieni verbien valituimpiin ruumiinosiin, liikkeen vaikutusalue on siis huomattavasti suurempi. Aiemmassa kappaleessa mainitut liikumisen apuvälineet vaativat käytön aikana esimerkiksi selkää ja yläraajoja.

Verbin aktiivivyöhyke hahmottuukin suurena. Linkuttamiseen liittyy olennaisesti paljon muutakin kuin vain jalassa tai alavartalossa tapahtuva liike. Linkuttamista voidaan siis

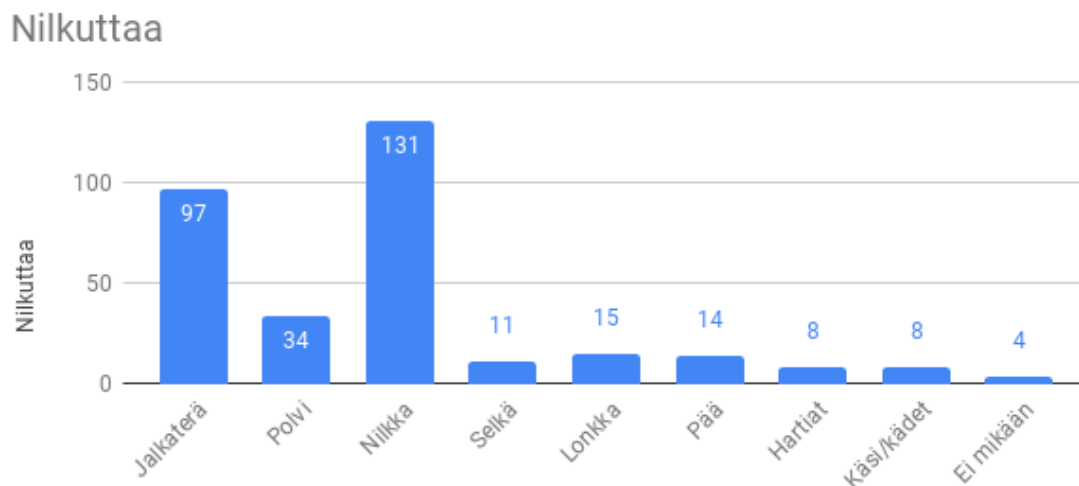
tutkimustulosten myötä pitää suurempana, heilurimaisena liikkeenä, jossa vartalo taipuu jollakin tavalla linkkuun tai sivuttain. Lisäksi siihen liittyi täydennystehtävässä ja useissa avoimien kenttien vastauksissa apuväline, kuten edellä.

Linkuttaa-verbi oli osalle vastaajista täysin outo. Sen rinnalle nousi seuraavanlaisia verbejä kuvaamaan vastaavanlaista liikettä: *klenkata*, *linkata*, *lenkata*, *linkkasta*, *kemmertää*. Erot kuitenkin ovat täysin subjektiivisia ja liittyvät murre- ja tyyliseikkoihin, joita en tutkielmani suppeaan pituuteeni pysty mahdollittamaan. Verbit kuuluvat kuitenkin samaan ryhmään ontumisverbejä, ja niiden merkitys hahmottuu vastaajilla erittäin samankaltaiseksi. Myös eräänlainen hauska substantiivi esiintyi perusteluissa: linkuttavaa henkilöä tai oliota voidaan kutsua ”*klenkuksi*”. Verbiä osattiin kuvaila huolimatta siitä, kuuluiko se omaan aktiiviseen sanavarastoon:

- (10) ”Linkuttaminen on verbinä vieras, mutta kuulostaa jotenkin aggressiivisemmalta kuin nilkuttaa –”.

4.2.2. *Nilkuttaa*

Alla oleva kuvio 3 esittää kysymyksen 14 vastaukset pylväinä ja lukuina. Selkeästi eniten vastauksia keräsi *nilkka*, joka keräsi yli 130 vastausta. Heti perässä on jalkaterä, joka sekin sai melkein 97 vastausta. Muut ruumiinosat ovat saaneet melko tasaisen vähän vastaajia puolelleen. Onkin huomionarvoista, että ylävartalon ruumiinosat saivat kaikista vähiten vastauksia: nilkuttava liike siis mielletään vain alaraajoja koskevaksi, ja erityisesti jalkojen alaosat aktivoituvat liikkeessä.

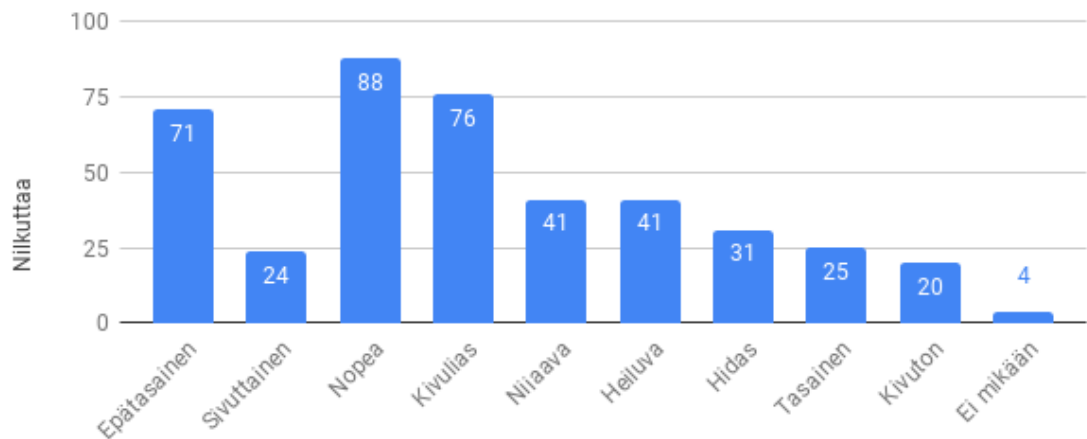

KUVIO 3. Kysymyksen 14 vastausjakaumat.

Nilkuttaa-verbiä pidettiin kaikista verbeistä tasaisimpana. Sitä luokiteltiin muutenkin vain vähän liikettä rikkovaksi, eikä sitä pidetty muiden verbien lailla liikerataa merkittävästi häiritsevänä liikkeenä. Lisäksi se sai eniten *nopea*-vastauksia adjektiivienvalintakysymyksessä 17.

Alla oleva kuvio 4 esittää tehtävän 17 vastausjakauman verbistä *nilkuttaa*. Eniten vastauksia keräsi *nopea* 88:lla vastauksella. Lisäksi, *kivulias* sai 76 vastausta ja *epätasainen* 71 vastausta. Vähiten valittu adjektiivi on *sivuttainen*. Nilkuttamista pidetään siis ylös–alas-liikkeen kaltaisena sekä ylipäätään epätasaisena liikkumisena. Liike ei kuitenkaan selkeästi hahmotu vastaajien mukaan sivuttaisena. Ero linkuttamiseen on melko suuri: *linkuttaa*-verbi sai 64 vastausta saman tehtävän kohtaan *sivuttainen*. Nilkuttamisen kohdalla vastausmäärä on vain 24. Liikkeet eroavat toisistaan siis ainakin siinä, että nilkuttamisen liikelaaajuus hahmottuu tuloksien ja niiden vertailun mukaan pienempänä, eikä niin sivuttaisesti laajana kuin linkuttamisen.

Nilkuttaa

KUVIO 4. Kyselylomakkeen tehtävä 17 ja sen vastausjakauma verbin *nilkuttaa*-kohdalla.

Nilkuttavan liikkeen nopeus esiintyi tehtävän 13 vastauksissa 10 kertaa. Nilkuttamista pidetään nopeana ja vain vähän kävelyä häiritsevänä. Nilkuttamisen helppous ja nopeus ilmenivät siinä, kun vastaajat kuvailivat nilkuttamisen voivan jatkua pitkienkin matkojen ajan – toisin kuin muiden verbien kuvaamien liikkeiden.

- (11) Nilkuttaminen tuntuu pieneltä jalan alaosaan liittyvältä askellusvirrheeltä”
- (12) ”– Nilkuttaminen on mielestäni pientä varovaisuutta jalkaterän käytössä – –”
- (13) ”– Nilkuttaa = vaivalloista, mutta kuitenkin energistä/iloista liikkumista”
- (14) ”– Nilkuttaminen voi johtua esim. varpaan lyömisestä, ja se menee ohi muutamassa minuutissa.”
- (15) ”– Nilkuttaminen on ihmisellä tilapäinen häiriö. Eläin, jolla on pysyvä vamma voi myös nilkuttaa kuten kana Nilkku-Lotta Vaahteramäen Eemeli kirjoissa.”
- (16) ”Nilkuttaminen on mielestäni vain pieni muutos liikkumisessa. – –”
- (17) ”– Nilkuttamisessa ei ole apuvälineitä, eikä se tapahdu välttämättä koko-aikaisesti.”
- (18) ”– Nilkuttaminen on reipasta, mutta epätasaista liikkumista. – –”
- (19) ”Nilkuttaa yhdistyy tilapäisyyteen / nopeasti ohimenevään vaivaan. – –”

Kyselylomakkeen kysymyksestä 13 nostetuissa esimerkeissä (11)–(19) näkyy seuraavanlaisia perusteita sille, miksi nilkuttamista pidetään vähiten vakavana ja kaikista tasaisempaa liikkeenä: vamman ohimenevyys ja pienen muutos normaaliin liikkeeseen verrattuna (11)–(14), (16), (18). Avoimia vastauksia yhdistää myös se, että niissä usein kuvailtiin ylös–alas-liikettä tai nilkan

pettämistä, joka johtaa muun vartalon romahtamiseen alaspäin. Täten liikkeen hahmo on alaspäin niaava.

Nilkuttamista ei siis pidetä aivan yhtä kivuliaana kuin esimerkiksi verbin *ontua* kuvaamaa liikettä pidetään. Täydennystehtävän humoristisessa ja pieneen tai ei-vakavaan vammaan liittyessä kontekstissa (lomakkeen tehtävä 11, ks. taulukko 1) *nilkuttaa* sai huomattavasti eniten suosiota. Vastajat olivat sitä mieltä, että nilkuttaminen on nopeaa liikettä, jolla kykenee muista verbien kuvaamista liikkeistä poiketen liikkumaan pitkiäkin matkoja. Esimerkissä (15) vastaaja mainitsee myös eläinhahmon Nilkku-Lotta Vaahteramäen Eemeli -kirjoista. Tämäkin voi vaikuttaa vastaajan mielikuvaan liikkeestä: jos on tottunut näkemään verbin tietynlaisessa, humoristisessa tai huvittavassa yhteydessä, ei sitä ehkä pidetä niin vakavana tai akuuttina ja kivuliaana liikkumistapana.

Nilkuttaminen hahmottuu siis huomattavasti pienempänä liikkeenä kuin linkuttaminen. Ruumiinosista useimmin valittu oli nilkka. Verbi yhdistyy siis suoraan ruumiinosaan, josta verbi on johdettukin. Nilkuttaminen yhdistyy alavartaloon ja erityisesti alaraajoihin: nilkkaan ja jalkaterään. Kielenkäyttäjät yhdistää nilkuttamisen nilkkaan melko selkeästi ja nopeasti, sillä ne todistettavasti liittyvät olennaisesti toisiinsa.

(20) ”Nilkuttaa eli nilkassa ongelma. – –”

4.2.3. *Ontua*

Ontua-verbin kuvaamaa liikettä pidettiin verbeistä kaikkein epätasaisimpana tehtävässä 12. Liikkeeseen liittyvän vaivan ja vamman vakavuus tuli esille miltei joka kohdassa, sitä kutsuttiin jopa ”lääketieteelliseksi” termiksi. Myös vamman pysyvyys korostui: edelliset tutkimani verbit kuvaavat siis yleensä väliaikaista tilaa, jonka aiheuttaa tietty vamma tai kivuton vaiva. Ontuminen voi olla pysyvää. Seuraavat esimerkit (21)–(32) ovat kyselylomakkeen toisen kysymyksen avoimista vastauksista.

(21) ”Ontua on mielestäni yleiskielinen verbi.”

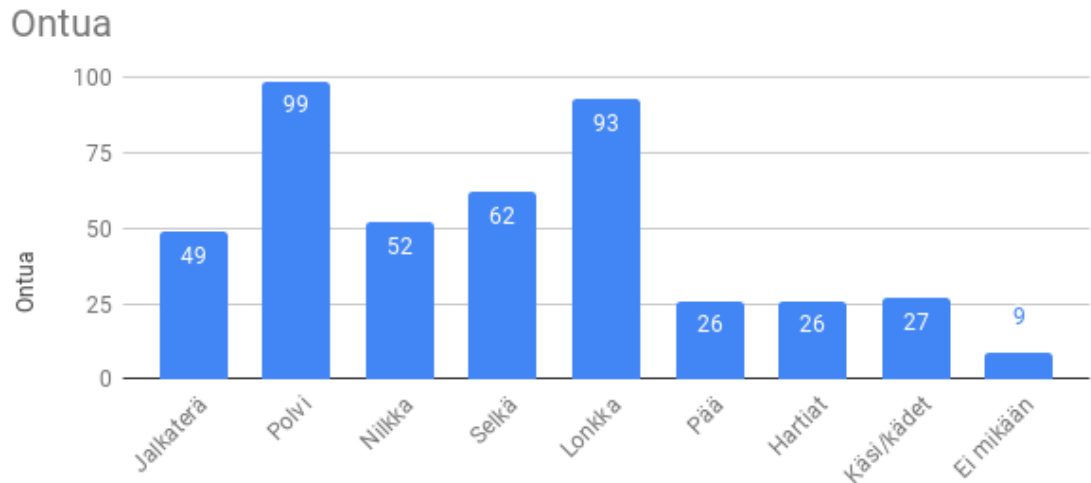
(22) ”– – ontuessa meno on toispuoleisinta, sillä painoa ei kärsi laskea kipeälle jalalle/tassulle. Linkutus ja nilkutus ovat ontumisen lievempiä muotoja, kun kipeälle raajalle voi jo varata ja kipu ei ole niin menoa hidastavaa kuin ontuessa. – –”

(23) ”Ontuminen on selkeä liikettä jossa yhtä jalkaa ei käytetä. – –”

- (24) ”Ontuminen kuvaa mielestäni enemmän jatkuvaa tapaa käydä kuin nilkuttaminen tai linkuttaminen.”
- (25) ”— Ontuminen kuulostaa jotenkin raskaammalta ja vaivalloisemmalta kuin nilkuttaminen. ”
- (26) ”Ontuminen = hidasta, vaivalloista, masentavaa liikkumista. —”
- (27) ”Ontuminen on vahvin, koska se on ”lääketieteellinen” sana ja pitkäänkin jatkuva oire. Esim. hevoset ontuu, jos niillä on jokin vamma. —”
- (28) ”Ontuminen on mielestäni isompaa ja selvempää epätasaista liikettä. — Ontumisessa kyseessä jollain tavalla suurempi rakenteellinen ongelma. ”
- (29) ”Ontuminen on helppo imeltää tasaisimmaksi, se on liikkeen epäsymmetrisyys, mutta voi olla hyvinkin vähäistä. Itse käytän tätä selvästi enemmän eläinten kohdalla kuin ihmisten —”
- (30) ”Ontuminen tuntuu jotenkin kaiken epätasaisen kävelyn ”kattotermiltä”, johon lukeutuu kaikki vähäinenkin epätasainen käynti. —”
- (31) ”Ontumisen takia mennään lääkäriin, ja nilkuttaminen voi olla jollekin jopa ominainen ja luonnollinen tapa liikkua.”
- (32) ”Ontuminen on mielestäni jatkuvaa ja kokonaisvaltaista jalan toimintakyvyttömyyttä. Ontua-verbiä käytetään mielestäni silloin, kun jalka on todella kipeä ja sille varaaminen on vaikeaa tai jopa mahdotonta. —”
- (33) ”Ontua lienee ”virallisin” sanoista, ja ehkä lääketieteellisesti korrektein. —”

Ontumisen niin sanottu yleiskielisyys esiintyy jo yllä olevissa esimerkeissä useasti, ja ontumisen pysyvyys ja vakavuus mainittiin esimerkiksi tehtävän 13 vastauksissa 18 kertaa. Samankaltaiset mielikuvat verbin liikkeestä näkyvät myös verbiä luonnehtivien kysymysten vastauksissa: ruumiinosista alaraajan ruumiit saivat kaikki tasaisesti kannatusta. Lisäksi yksikään adjektiiveista ei noussut suureksi suosikiksi. Tämä voi kertoa siitä, että ontumista ei pidetä kovin spesifinä liikkeen kuvaajana. Se siis voi kertoa laajasti ihmisestä tai eläimestä, jolla on jonkinlaista vaivaa etenemisen kanssa. Ontuminen laajuuden ja ei-spesifyyden myötä se ei esimerkiksi istu koloratiivirakenteen jälkiosaksi (Lisää koloratiivirakenteesta *ontua*-verbin yhteydessä luvussa 4.1.)

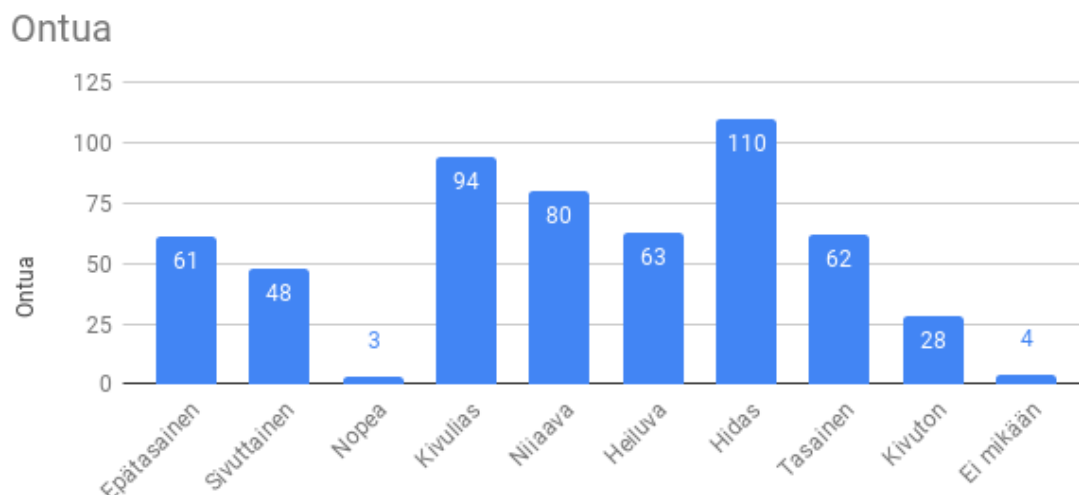
Alla on kuvio 5, joka esittää tehtävän 17 vastausjakauman, joka kuvaa sitä, mitä ruumiinosia vastaavat yhdistävät verbin *ontua* liikkeeseen. Eniten vastauksia keräsivät polvi 99 äänellä ja lonkka 93 äänellä. Myös selkä keräsi paljon vastauksia: 62 äänen verran. Tämä on edellisiin käsittelemiini verbeihin verrattuna paljon. Ylävartalon ruumiinosat saivat jokainen vain noin 20 vastausta. Ontuva liike siis keskittyy vahvasti ylävartaloon hartiosta alaspäin.

KUVIO 5. Kysymyksen 14 vastausjakauma liittyen verbiin *ontua*.

Ontumista kuvailtiin myös ”suuresta rakenteellisesta ongelmasta” (esimerkki numero (28)) johtuvaksi. Vamma tai vaiva, joka aiheuttaa liikkujan ontumista, on siis jollain tavalla pysyvä ja sitä pidetään vakavana. Esimerkki (22):ssa vastaaja ei esimerkiksi koe, että ontuva pystyy kivun takia varaamaan jalalle yhtään painoa. Tämän kaltaisia vastauksia oli runsaasti: esille nousee vakavuusmittari, jolla vastaajat arvottivat verbejä. Ontumista pidetään siis kaikkein vakavimmasta vammasta johtuvana, epätasaisena liikkumisena, joka ei kuitenkaan rajoitu tai keskity yhden raajan, nivelen tai ruumiinalueen toimimattomuuteen tai epänormaaliin liikkeeseen.

Tehtävien 14 ruumiinosien tavoin myös adjektiiveja on valittu melko tasaisesti tehtävässä 17. Kuvio 5 (alla) esittää vastausten jakauman. Ontuvaa liikettä pidetään hitaana ja kivuliaana. *Nopea* ja *kivuton* on saanut erittäin vähän vastauksia verrattuna muihin adjektiiveihin.

KUVIO 5. Verbien liikettä kuvailevan tehtävän 17 vastausjakauma verbistä *ontua*.

Vastaajat lisäsivät myös adjektiiveja itse *ontua*-verbin liikettä kuvaaillessaan tehtävään 18. ”Yleiskielisen” lisäksi *ontua*-verbiä pidettiin ”lääketieteellisenä” ja akuutista vaivasta johtuvana. Kun sitä pidettiin vakavana ja todellisena vaivana, ei sitä pidetty järin kivuttomana tai nopeana tapana liikkua. Lääketieteellisyys mainittiin esimerkeissä esiintyvien kommenttien lisäksi muulloinkin.

Ontua-verbin liikettä pidettiin kaikkein kivuliaimpana ja hitaimpana. Tämä voi yhdistyä myös sen ”yleiskielisyyteen” ja vakavuuteen: verbiä kuullaan usein totisissa yhteyksissä eikä esimerkiksi koloratiivirakenteen tai leikillisten ilmausten yhteydessä. Lisäksi verbi on eriytynyt myös metaforista ontumista ja huonoa, takkuavaa etenemistä kuvaavaksi: se on läpeensä negatiivissävytteinen verbi, jonka kielenkäyttäjät tuntevat hyvin.

4.3. Yhteenveto

Kyselylomakkeeni alku kartoitti sitä, millaisissa tilanteissa tiettyjä tutkimiani verbejä suositaan. Yhdeksän ensimmäistä tutkimuskysymystä 311loivat jonkinlaisen tilanteen, johon informantti sai valita omasta mielestään sopivimman verbin ontumisverbeistä *linkuttaa*, *nilkuttaa* ja *ontua*. Missään kohdassa verbi *linkuttaa* ei saanut enemmistöä äänistä. Se kuitenkin tuli valituksi ja niukasti toiseksi suosituimmaksi sellaisissa kohdissa, joissa

liikkeen voi olettaa olevan erityisen hidasta, epätasaista ja vaikeaa. Esimerkiksi kysymyksessä 7 liike on hidasta ja siinä tarvitaan apuvälinettä tai kysymyksessä 11, jossa liikettä kuvaillaan suoraan epätasaiseksi.

Suurin ja selkein ero verbien valinnan välillä on se, että oikeastaan vain *ontua*-verbiä pidetään sopivana metaforisen liikkeen ja toiminnan kuvaajana. Perustelu tai projekti voi siis kulkea ontuen, mutta ei yhtä todennäköisesti linkuttaen tai nilkuttaen. Lisäksi keppien varassa ei onnuta, vaan todennäköisemmin nilkutetaan tai linkutetaan. Tähän tosin voi vaikuttaa myös se, että kysymyksessä 7, jossa apuväline mainitaan, verbi on osa koloratiivirakennetta. Tilanteissa, joissa liikkuva olio on eläin, *ontua* on valituin. Sellaisissa kysymyksissä, joissa mainitaan nilkka, käytetään eniten verbiä *nilkuttaa*. Lisäksi maininnat jalasta ylipäättään tuottavat paljon *nilkuttaa*-vastauksia.

Kyselylomakkeen tehtävässä 12 informantit sijoittivat verbit niiden kuvaamien liikkeiden mukaiseen järjestykseen tasaisimmasta epätasaiseen. Verbikolmikton tasaisimpaa liikettä vastaajien mukaan kuvaa verbi *nilkuttaa*. Sen katsotaan kuvaavan pientä ja kohtuullisen nopeaa liikkumista. Nilkuttaminen ei vaikuta kävelyn liikerataan niin paljon, että se hidastaisi liikettä kohtuuttomasti. Verbin *linkuttaa* liike tuli keskimmäiseksi tasaisuusjärjestyksessä. Se oli osalle informanteista outo verbi, jota he eivät osanneet vertailla kriittisesti suhteessa muihin verbeihin. Sitä kuitenkin luonnehdittiin suureksi, vaappuvaksi ja heilurimaiseksi. Kaikista epätasaisimpana liikkeenä pidetään verbin *ontua* kuvaamaa kulkemista. Tehtävän 13 perusteluissa liikettä pidetäänkin kaikista vakavimmasta vammasta johtuvana. Ontuvan ei uskota pystyvän kulkevan pitkiä matkoja ja vamman uskotaan olevan pysyvä tai ainakin pitkäaikainen.

Tehtävä 14 sisältää joukon ruumiinosia, joista vastaajien tuli valita sellaiset, jotka liittyvät verbin kuvaamaan liikkeeseen. Tehtävä kartoitti sitä, kuinka suuri liikerata verbien liikkeillä on ja sitä myöten myös sitä, kuinka laaja aktiivivyoähyke niillä on. Verbiin *nilkuttaa* liittyy lähinnä vain alarajoihin liittyviä ruumiinosia, etenkin nilkka ja jalkaterä, jolloin liikerata hahmottuu edellisten kappaleiden sisältöä mukailleen pieneksi. Nilkuttaessa aktiivivyoähyke keskittyy oikeastaan vain polven alapuolella tapahtuvaan liikkeeseen. *Linkuttaa*-verbi keräsi suurimman kirjon ruumiinosista: kaikki ruumiinosat päästä ja hartioista jalkaterään saakka ovat tulleet valituiksi melko tasaisesti. Liike hahmottuu laajaksi, ja sen aktiivivyoähyke on koko vartalo. *ontua*-verbin liikkeen aktiivivyoähyke

keskittyy alavartaloon. Kaikista keskeisimmiksi ruumiinosiksi nousee lonkka ja polvi, mutta myös jalkaterää, nilkka ja selkä saavat kannatusta. Aktiivivyöhyke on laaja, mutta keskittyy selkeästi vartaloon selästä alaspäin.

Tehtävässä 17 vastaaja valitsee adjektiiveja, jotka kuvailevat verbin liikettä. Tehtävä antaa tietoa liikkeen hahmosta, eli siitä, millainen liike on itsessään. *Linkuttaa*-verbin liike hahmottuu epätasaiseksi, heiluvaksi ja sivuttaiseksi. Lisäksi tehtävässä 19, jossa informantit perustelevat vastauksiaan, esiintyi heilurimaisuutta, vaappuvaa ja muuta kuvailua, joka tukee tehtävän 14 tuloksia: liike on laaja, ja rikkoo liikerataa. Nilkuttamiseen liittyy selkeimmin adjektiivi *nopea*. Myös *kivulias* ja epätasainen ovat keränneet paljon vastauksia. *Nilkuttaa*-verbin kuvaamaa liikettä ei kuitenkaan pidetä juurikaan sivuttaisena. *Ontua*-verbin liikkeeseen vastaajat ovat valinneet eniten adjeektiiveja *hidas*, *kivulias* ja *niiava*. Jo edellisissä kappaleissakin mainitut piirteet ontumisen vakavuudesta ja mahdollisen vamman vakavuudesta pitävät siis paikkansa tässäkin tehtävässä. Tehtävässä 19 ontumista kuvailtiin ”lääketieteellisenä” ja ”yleiskielisenä” Tällainen käsitys verbin sävystä ja vakavuudesta vaikuttanee myös siihen, että sen liikettä pidetään vaivalloisena, kivuliaana ja todellisesta vammasta johtuvana.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tutkin kandidaatintutkielmassani ontumisverbien *linkuttaa*, *nilkuttaa* ja *ontua* semanttista työnjakoa. Tarkastelen sitä, miten verbien merkitykset eroavat toisistaan ja sitä, millaisissa konteksteissa verbit esiintyvät. Keräsin aineistoni kyselylomakkeella (liite). Webropol-sivustolla luotu lomake julkaistiin henkilökohtaisessa Facebook-profiilissani sekä kieleen ja sen ilmiöihin keskittyvässä julkisessa ryhmässä *Yhdyssana on yhdyssana*. Lomake keräsi yhteensä 596 vastausta, mutta tutkielmassani käytän 154 lomaketta, jotta vastaajien sukupuolijakauma olisi tasaväkinen.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni oli verbien merkityserojen selvittäminen. Selvitin eroja kyselylomakkeeni kysymyksillä 1219. Kysymyksissä vastaajat saivat vertailla ja kuvailla verbejä esimerkiksi järjestämällä niitä liikkeen tasaisuuden mukaiseen järjestykseen ja valitsemalla verbien liikkeeseen sopivia adjektiiveja tai liikkeeseen liittyviä ruumiinosia. Tehtävien ja vastaajien kirjoittamien vastausten perusteella sain selville, millaisia liikeprosesseja tutkimani verbit kuvaavat. Selvitin siis verbien semanttisia hahmoja.

Linkuttaa-verbin liikettä pidetään kaikista suurimpana: sen aktiivivyohyke hahmottuu kaikista laajimpana. Linkuttamiseen kehykseen liittyy vartalon taittuminen eli niin sanottu vartalon linkkumainen asento ja hypoteesini mukainen heilurimainen, suuri liike. Verbinä se vaikuttaa olevan kuitenkin hieman tuntemattomampi ja sitä pidettiin murteellisenakin. Se ei siis tullut tehtävissä 311 useimmiten valituksi.

Nilkuttaa-verbin liikettä pidetään liikeradaltaan pienenä. Erityisesti nilkuttaminen yhdistyy nilkkaan ja sen vammoihin, ja tämä tukee hypoteesiani. Lisäksi *nilkuttaa*-verbin kuvaama liikettä pidetään nopeampana liikkeenä kuin muita tutkimiani verbejä. *Nilkuttaa*-verbiä käytetään yhtä lailla ihmisistä kuin eläimistäkin puhuttaessa.

Ontumista pidetään kivuliaimpana ja hitaimpana liikkumistapana. Vastaajat myös luonnehtivat *ontua*-verbiä ”kirjakieliseksi” ja ”lääketieteelliseksi”. Tämä voi johtua siitä, että se on kaikista yleisimmin ja laajimmin käytössä: se esiintyy niin metaforisen kuin faktiivisenkin liikettä kuvaavana verbinä. Lisäksi *ontua*-verbi kuvaa niin ihmisen kuin eläimenkin fyysistä liikettä, eikä se selvästi profiloitu liikeradaltaan tietynlaiseksi tai yhden nivelen vammasta johtuvaksi.

Toisessa tutkimuskysymyksessäni halusin selvittää, esiintyvätkö verbit *linkuttaa*, *nilkuttaa* ja *ontua* erilaisissa konteksteissa. Samalla etsin verbien kehystä liikkeen tapahtumatilannetta ja siihen liittyvää taustatietoa.

Verbi *ontua* vaikuttaa toimivan kaikista monipuolisimmin: se toimii niin metaforisen kuin fyysisen liikkeen ja niin eläinten kuin ihmistenkin liikkeen kuvaamisessa. Verbi tulee valituksi usein. Esimerkiksi tehtävissä 311 (ks. taulukko 1) se on verbikolmikön suosituin 5 kertaa. Verbi *ontua* ei kuitenkaan taivu koloratiivirakenteen jälkiosaksi toisten tutkimieni verbien tavoin. *Nilkuttaa*-verbi toimi myös monenlaisissa tilanteissa, mutta metaforiseen liikkeeseen se ei taivu, sillä vain pienen pieni osa vastaajista piti sitä sopivana tällaisiin ilmauksiin. Se kuitenkin kuvasi myös eläinten, etenkin koirien liikettä. Sen liike ei kuitenkaan hahmotu kaikille vastaajille yhtä vakavasta tai pysyvästä vammasta johtuvana kuin verbin *ontua*. Nilkuttamalla voi siis todennäköisesti liikkua pidempiä matkoja kuin ontumalla. Verbit *ontua* ja *nilkuttaa* rinnastuvatkin melko samankaltaiseksi, vaikka niiden ”vakavuus” ja nopeus erottaa niiden merkityksiä.

Linkuttaa-verbi ei ollut yhtä suosittu kuin muut tutkimani verbit. Se ei kerännyt enemmistöä missään kehystietoa hankkivista tehtävistä 311. *Linkuttaa*-verbi keräsi monipuolisimmin erilaisia ja toisistaan poikkeavia hahmotietoa keräävistä tehtävistä. Tähän vaikuttanee se, että se ei ollut kaikille vastaajille tuttu verbi. Kuitenkin suurin osa vastaajista piti verbiä laajaa, heilurimaista liikettä kuvaavana. Linkuttamisen yhdistyi myös apuväline.

Tutkimukseni informantit vastasivat avoimiin kysymyksiin laajasti, perustellen ja poh-tien. Tämä auttaa tutkijaa työssään, mutta myös vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin. Ontumisverbejä tarkastellaan omien kokemusten kautta, sillä ne on suhteutettava omiin kokemuksiin kivuista ja liikkumisesta. En myöskään huomioinut tai edes kysynyt informanttien murretaustoja kyselyssäni, ja tämäkin vaikuttanee verbien tulkintaan ja käyttöön. Avoimissa kysymyksissä etenkin verbi *linkuttaa* osoittautui eroavan merkitykseltään ja muodoltaan eri murrealueilla. Tässä voisi olla siis lisätutkimukselle tai tutkimuksen laajentamiselle mahdollisuus. Tutkimukseni täyttää aukon tutkimuskentässä, sillä ontumisverbejä ei ole tutkittu aikaisemmin.

LÄHTEET

- EVANS, VYVYAN – GREEN, MELANIE 2006: *Cognitive linguistics. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- FILLMORE, CHARLES 1977a: Scenes and Frames semantics. – Studies in descriptive linguistics. Fillmore's case grammar. A reader. Edited by Dirven, René & Rad-den, Günter. Heidelberg: Groos, 1987. s. 79–87.
- HAMUNEN, MARKUS: *Koloratiivirakenne, like ja tapa*. – Ilona Herlin, Lari Kotilainen (toim.), *Verbit ja konstruktio* s. 104–142. Vantaa: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- HERLIN, ILONA – KOTILAINEN, LARI (toim.) 2012: *Verbit ja konstruktio*. Helsinki. suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- HUUMO, TUOMAS 2004: *Tutkimus käännessuomesta ja astemääritteiden synonymiasta*. Virittäjä 108/4, 600. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/virittaja/article/view/40375>, viitattu 28.11.2018.
- KANTOLA, MARKO 2018: Kolmenlaista komppia: verbien heilua, huojua ja keinua semantiikkaa populaarimusiikin kontekstissa. Oulun yliopisto.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2018. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018. Viitattu 6.10.2018.
- LANGACKER, RONALD 1987: *Foundations of cognitive grammar: Volume 1, Theoretical prerequisites*. Stanford University Press.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia - kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, PENTTI 2001: *Roolit Ja Rakenteet. Henkilöviitteinen Allatiivi Biblian Verbikonstruktioissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- SIVONEN, JARI 2005: *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia 1017. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a Cognitive Semantics: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, Mass: A Bradford Book.

- THOMPSON, S. A. – SHIBATANI, M. – FILLMORE, C. J. 1995: *Essays in Semantics and Pragmatics : In Honor of Charles J. Fillmore*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co <http://pc124152.oulu.fi:8080/login?url=> Viitattu 23.11.2018
- TTP = Tieteen termipankki. 2018. Kielitiede: lähisynonyymi. <http://www.tieteentermi-pankki.fi/wiki/Kielitiede:lähisynonyymi> Viitattu 11.10.2018.
- VANHATALO, ULLA 2005: *Kyselytestit synonymian selvittämisessä. Sanastotietoutta kieltenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/suoma/vk/vanhatalo/>.
- VÄSTI, KATJA 2012: *Verbittömät tapahtumanilmaukset. Suunnannäyttäjinä LÄHDE- ja KOHDE-konstruktio*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora vol. 107. Oulu: Oulun yliopisto.

LIITE. Kyselylomake.

**Kandidaatintutkielma verbien *linkuttaa*,
nilkuttaa ja *ontua* semanttisesta työnjaosta.**

Vastaajan taustatiedot:

1. Sukupuoli *

- Nainen
 Mies
 Muu

2. Ikä *

Vastaa seuraaviin kysymyksiin oman kielitajusi perusteella! Kyselyyn ei voi vastata väärin.

Verbit *linkuttaa*, *nilkuttaa*, *ontua*

Täytä seuraavat lauseet **mielestäsi luontevimmalla verbillä**. Voit valita useita vaihtoehtoja.

3. Antti loukkasi jalkansa eilen. Nyt hän _____. *

- linkuttaa
 nilkuttaa
 ontuu

4. Musti _____. Meidän on lähdettävä eläinlääkärille. *

linkuttaa

nilkuttaa

ontuu

5. Projektimme on lähtenyt _____ liikkeelle. *

linkuttaen

nilkuttaen

ontuen

6. Jenna väänsi polvensa treeneissä, nyt hän joutuu _____. *

linkuttamaan

nilkuttamaan

ontumaan

7. Lähdetään vähän aikaisemmin, minä kun tulla _____ keppien varassa. *

linkutan

nilkutan

onnun

8. Perustelusi _____. En usko sinua. *

linkuttaa

nilkuttaa

ontuu

9. Perälän tilan vanha tamma _____ niin pahasti, ettei siitä ole maatalan töihin. *

linkuttaa

nilkuttaa

ontuu

10. Nilkkani nyrjähti viime viikolla, ja _____ vieläkin. *

linkutan

nilkutan

onnun

11. Onpa Jarmon meno epätasaisista. Miksiköhän hän tällä kertaa _____.. *

linkuttaa

nilkuttaa

ontuu

12. Järjestä verbit *linkuttaa*, *nilkuttaa* ja *ontua* epätasaisimmasta liikkeestä tasaisimpaan. (1 = epätasaisin, 3 = tasaisin) *

	☐	Linkuttaa
1	☐	Nilkuttaa
	☐	Ontua
	☐	Linkuttaa
2	☐	Nilkuttaa
	☐	Ontua
	☐	Linkuttaa
3	☐	Nilkuttaa
	☐	Ontua

13. Halutessasi voit kertoa, millä perusteella järjestit verbit.

---

14. Valitse ruumiinosat, jotka mielestäsi liittyvät olennaisimmin verbin kuvaamaan liikkeeseen. Voit valita useita. Voit myös lisätä oman vaihtoehdotasi seuraavassa kohdassa.

	linkuttaa	nilkuttaa	ontua
Jalkaterä	☐	☐	☐
Polvi	☐	☐	☐
Nilkka	☐	☐	☐
Selkä	☐	☐	☐
Lonkka	☐	☐	☐
Pää	☐	☐	☐
Hartiat	☐	☐	☐
Käsi/kädet	☐	☐	☐
Ei mikään näistä	☐	☐	☐

15. Jokin muu ruumiinosa liittyy olennaisesti verbin kuvaamaan liikkeeseen.

Verbin <i>linkuttaa</i> liikkeeseen liittyy:	
Verbiin <i>nilkuttaa</i> liikkeeseen liittyy	
Verbiin <i>ontua</i> liikkeeseen liittyy	

16. Voit halutessasi perustella vastaustasi.

---

17. Merkitse adjektiivit, jotka kuvailevat verbin liikettä parhaiten. Voit valita useita. Voit myös lisätä oman vaihtoehdotasi seuraavassa kohdassa.

	linkuttaa	nilkuttaa	ontua
Epätasainen	☐	☐	☐
Sivuttainen	☐	☐	☐
Nopea	☐	☐	☐
Kivulias	☐	☐	☐
Niiaava	☐	☐	☐
Heiluva	☐	☐	☐
Hidas	☐	☐	☐
Tasainen	☐	☐	☐
Kivuton	☐	☐	☐
Ei mikään näistä	☐	☐	☐

18. Jokin muu adjektiivi kuvaa mielestäni verbin kuvaamaa liikettä.

Verbin <i>linkuttaa</i> liikettä kuvaa	
Verbin <i>nilkuttaa</i> liikettä kuvaa	
Verbin <i>ontua</i> liikettä kuvaa	

19. Voit halutessasi perustella vastaustasi.
